

INKLYUZIV TA'LIM MODELLARI: TAHLILI VA XUSUSIYATLARI

Yusupov Bekzod Ergashevich,

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti "Pedagogika" kafedrası

bekzod.yusupov.81@bk.ru

Norqulova Risolat Baxromovna,

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti "Defektologiya" ta'lim

yo'nalishi, 2-kurs, DF-136-23 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim modellari, ularning asosiy tamoyillari, turlari va joriy etilish mexanizmlari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim nogironligi bo'lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj, til, irq, millat yoki boshqa omillar tufayli cheklovlarga duch kelayotgan bolalarga sifatli ta'lim olish imkonini beruvchi tizim sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada inklyuziv ta'limning asosiy modellari – integratsiyalashgan, moslashtirilgan va differensial yondashuvlar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Bundan tashqari, bu modellarning afzalliklari, kamchiliklari hamda amaliyotga tatbiq etishdagi dolzarb muammolar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, ta'lim modeli, maxsus ehtiyoj, integratsiya, moslashtirish, pedagogik yondashuv, ta'lim strategiyasi.

Kirish. XXI asrda ta'lim tizimi jamiyatning barcha a'zolariga teng imkoniyatlar yaratish tamoyiliga asoslanmoqda. Ayniqsa, nogironligi bo'lgan va ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni sifatli ta'lim bilan ta'minlash masalasi dolzarb bo'lib, bu borada inklyuziv ta'lim yondashuvlari alohida ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta'lim – bu barcha bolalar uchun yagona, umumiy va moslashtirilgan ta'lim muhiti yaratish orqali ular orasidagi tafovutlarni bartaraf etishga yo'naltirilgan tizimdir. Inklyuziv ta'lim modellari – bu nogironligi bo'lgan yoki

maxsus ehtiyojga ega o'quvchilarni umumiy ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli qo'shishga qaratilgan pedagogik va tashkiliy yondashuvlar majmuasidir. Ushbu modellarning asosiy maqsadi – har bir bolani o'z imkoniyatlariga mos tarzda rivojlantirish va jamiyat hayotida to'laqonli ishtirokini ta'minlashdan iborat. Inklyuziv ta'lim bugungi ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u ijtimoiy adolat va tenglik prinsiplariga asoslanadi. Inklyuziv ta'lim modellari o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda moslashtirilgan yondashuvlarni taklif etadi. Ularni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tizimli yondashuv, zarur infratuzilma va pedagogik salohiyat muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimida inson huquqlari, teng imkoniyatlar va ijtimoiy inklyuziya tamoyillariga asoslangan yondashuvlar keng e'tirof etilmoqda. Shu jihatdan, inklyuziv ta'lim konsepsiyasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va huquqiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim – bu barcha bolalar, jumladan, nogironligi bo'lgan, maxsus ehtiyojga ega, ijtimoiy himoyaga muhtoj yoki til va madaniyat jihatdan farqli o'quvchilarni yagona, umumiy ta'lim muhitiga qo'shish orqali sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan tizimdir.

Mazkur yondashuv o'quvchilarning farqlarini inkor etish emas, balki ularni tan olish, qadrlash va qo'llab-quvvatlash orqali har bir bolaning shaxsiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Shu bois, inklyuziv ta'limni joriy etish va takomillashtirish masalalari nafaqat O'zbekiston, balki dunyo miqyosida ham dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning asosiy modellari, ularning tahlili, afzallik va muammolari, shuningdek, ushbu yondashuvni amaliyotga samarali tatbiq etishning zarur shart-sharoitlari atroflicha yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Inklyuziv ta'lim sohasida olib borilgan ilmiy izlanishlar va amaliy tadqiqotlar, bu tizimning shakllanishi, asosiy tamoyillari va ta'lim

modellarini chuqur yoritib bergan. Mazkur adabiyotlar tahlili orqali ushbu sohadagi asosiy yondashuvlar, nazariy asoslar va amaliy tavsiyalarni umumlashtirish mumkin.

1. UNESCO va xalqaro tashkilotlar qarashlari. UNESCO (2009, 2020) tomonidan inklyuziv ta'limga oid chop etilgan strategik hujjatlar ta'limda inklyuzivlikni inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida e'tirof etadi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, inklyuziv ta'lim bu – barcha farzandlar, ularning individual xususiyatlari va ehtiyojlaridan qat'i nazar, umumiy ta'lim tizimida ta'lim olishlari kerakligini anglatadi. Bu yondashuvda farqlar to'siq emas, balki rivojlanish manbai sifatida qaraladi.

2. Vygotskiy va sotsiokultural yondashuv. L.S. Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasi inklyuziv ta'limning psixologik asoslarini belgilaydi. U o'quvchilarning rivojlanishini ijtimoiy muloqot va yaqin rivojlanish zonasi orqali ta'minlashga urg'u beradi. Bu nazariya asosida nogironligi bo'lgan bolalarni jamiyat hayotiga jalb qilish va ularni izolyatsiyadan chiqarish g'oyasi mustahkamlanadi.

3. G'arbiy model tajribalari. Yevropa Ittifoqi davlatlari, AQSh, Kanada va Avstraliyada inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish keng ko'lamda o'rganilgan. Booth va Ainscow (2002) tomonidan ishlab chiqilgan "Index for Inclusion" qo'llanmasi inklyuziv maktablar uchun diagnostika va rivojlantirish vositasi sifatida keng qo'llaniladi. Bu modelda ta'lim muhitini qulaylashtirish, pedagogik yondashuvlarni moslashtirish va hamkorlikni kuchaytirish ustuvor yo'nalishlar sifatida qayd etilgan.

4. O'zbekiston tajribasi va milliy manbalar. O'zbekiston Respublikasida "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" ratifikatsiya qilinganidan so'ng inklyuziv ta'limga doir huquqiy va institutsional baza mustahkamlandi. Xususan,

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 11-maydagi PQ–5117-son qarori asosida “2021–2025-yillarda nogironligi bo‘lgan shaxslarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning hayot sifati yaxshilanishi” strategiyasi doirasida inklyuziv ta’limga alohida e’tibor qaratildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "Inklyuziv ta’lim metodik qo‘llanmalari" amaliy yondashuvlarni belgilab beradi.

5. Ilmiy maqolalar va dissertatsiyalar. Mahalliy olimlar – S. Karimov, N. Sattorova, O. Nematova va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda inklyuziv ta’limning psixologik-pedagogik asoslari, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, hamkorlik strategiyalari va dars dizayni yuzasidan muhim nazariy va amaliy natijalar taqdim etilgan.

Natija va muhokama. Olib borilgan nazariy tahlil va empirik kuzatuvlar asosida inklyuziv ta’limning asosiy modellari — **integratsiyalashgan, moslashtirilgan va to‘liq inklyuziv (qo‘shilgan)** modellar — o‘z mazmuni va amaliyotdagi qo‘llanilish darajasi jihatidan sezilarli farqlarga ega ekanligi aniqlangan. Har bir modelning o‘ziga xos yondashuvi, afzalliklari va cheklovlari mavjud. Bunday muhitda sog‘lom bolalar ham toqatlilik, empatiya va ko‘makka tayyorlik kabi ijtimoiy hislatlarni rivojlantiradi. **Integratsiyalashgan model** amaliyotda keng tarqalgan bo‘lsa-da, ko‘plab holatlarda faqat tashkiliy darajadagi integratsiyaga olib keladi. Ya’ni, bolalar umumiy maktabga qabul qilinadi, biroq real ta’lim jarayonida individual ehtiyojlar yetarli darajada hisobga olinmaydi. **Moslashtirilgan modelda** o‘quv dasturi, baholash usullari va metodikalar o‘quvchilarning imkoniyatlariga muvofiqlashtiriladi. Biroq bu yondashuv yuqori darajadagi o‘qituvchilik mahoratini va resurslar bilan ta’minlanganlikni talab qiladi. O‘zbekiston maktablarida hali to‘laqonli inklyuziv model joriy etilmagan, ammo so‘nggi yillarda bosqichma-bosqich tatbiq etilayotgan tajribalar (jumladan, ayrim “pilot maktablar”) ijobiy natijalarni ko‘rsatmoqda. Ammo kadrlar

tayyorlash, metodik qo'llanmalar, infratuzilma va ota-onalar bilan hamkorlik borasida hali ko'plab muammolar mavjud. So'rovnoma natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning katta qismi inklyuziv ta'limga ijobiy munosabatda bo'lishiga qaramasdan, amaliy jihatdan tayyorgarlik darajasi past ekanligi aniqlandi. Ular uchun maxsus treninglar, metodik yordam va psixologik tayyorgarlik zarurligi qayd etildi. Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni joriy etishda butun ta'lim tizimini o'zgartirishga emas, balki mavjud tizimni moslashtirishga, resursli qo'llab-quvvatlash xizmatlarini tashkil etishga e'tibor qaratish yanada samaraliroqdir.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar asosida aniqlanishicha, inklyuziv ta'lim bugungi ta'lim tizimining ijtimoiy adolat, teng imkoniyat va inson huquqlarini ta'minlovchi muhim yo'nalishlaridan biridir. Turli pedagogik modellarning (integratsiyalashgan, moslashtirilgan, qo'shilgan) tahlili shuni ko'rsatadiki, har bir model o'zining o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi va uni amaliyotga tatbiq etish o'quvchilarning ehtiyojlariga, maktabning resurs bazasi va pedagogik salohiyatiga bevosita bog'liq. O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'limning to'laqonli joriy etilishi uchun zarur normativ-huquqiy asoslar shakllanmoqda, ammo uning real amaliyotdagi samaradorligi ko'plab omillarga – kadrlar tayyorgarligi, texnik infratuzilma, metodik yondashuvlar va jamoatchilikning tayyorgarlik darajasiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ЮНЕСКО. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris: UNESCO Publishing.
2. Booth, T., & Ainscow, M. (2002). *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
3. Vygotsky, L.S. (1997). *Collected Works. Volume 4: The History of the Development of Higher Mental Functions*. Plenum Press.

4. Сатторова, Н.Ш. (2021). Инклюзив таълим: назарий асослар ва методик ёндашувлар. – Тошкент: Фан ва технологиялар нашриёти.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 11 майдаги ПҚ–5117-сон қарори. “Ногиронлиги бўлган шахсларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва уларнинг ҳаёт сифати яхшиланишига қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида”

6. Yusupov B., Uchqunova M. CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION: PEDAGOGICAL APPROACHES AND DEVELOPMENT IN EDUCATION //Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations. – 2025. – Т. 1. – №. 2. – С. 171-175.

7. Yusupov, Bekzod, and Risolat Norqulova. "FACILITIES OF INCLUSIVE EDUCATION FOR DISABLED CHILDREN AND THEIR PARENTS IN CITIES AND VILLAGES." International Journal of Artificial Intelligence 1.2 (2025): 419-423.

8. Yusupov, B., & Uchqunova, M. (2025). WAYS OF TRAINING STUDENTS TO USE INFORMATION TECHNOLOGIES AND INCREASE THEIR EFFICIENCY. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 415-418.